

Els cooperativisme de consum a Mallorca (1868-1936)

MANEL SANTANA MORRO

1.- Les cooperatives de consum

Les cooperatives de consum, anomenades en alguns casos societats de resistència al capital, tenien com a objecte la compravenda, fabricació, transformació i comercialització de tota classe d'articles que poguessin ésser consumits pels associats -generalment tota casta d'articles per a menjar, beure i vestir-. Eren, doncs, associacions de consumidors. Aquests generalment hi prenién part per a realitzar les compres en comú per a llavors vendre els articles entre els associats i els no associats.

A partir de l'anàlisi dels reglaments de les cooperatives de consum mallorquines, que eren fruit d'experiències anteriors i d'aportacions teòriques prèvies, es poden resumir en quatre els eixos bàsics sobre els que giraven aquestes entitats.

a.- Els que hi concurríen o s'hi associaven ho feien voluntàriament. Una cooperativa neixia lliure i espontàniament sense cap intervenció del poder públic, ni qualsevol altra autoritat insular o local.¹ És per això que una cooperativa partia de la base i no pas de la cúspide de la societat. En aquest sentit es tractà d'associacions d'àmbit territorial, és a dir generalment implantades en un municipi o barriada podent prendre-hi part qualsevol habitant. Entre els cooperativistes es creava un vincle sociològic. Aquest vincle en el període del nostre estudi fou majoritàriament una afinitat ideològica o confessional.

El principi de la voluntarietat anava estretament lligat al d'accés lliure. Aquest suposava que els que entraven en una cooperativa ho feien perquè ho volien fer i sense estar-hi. L'adhesió lliure era molt més àmplia i implicava necessàriament que tothom que hi volgués pertànyer com a soci inicialment res no podia impedir-ho. Ara bé, s'observa que en moltes ocasions qui volia formar part d'una cooperativa havia d'ésser proposat per dos membres de la mateixa. La proposició havia de ser aprovada pels membres de la junta directiva. En d'altres cooperatives s'indicava que els seus membres havien de ser assalariats.

De fet, aquest control a l'hora d'accedir-hi ja era present en la Cooperativa de Rotchdale,² primera cooperativa creada a la primera meitat del segle passat i considerada el model en el qual s'inspiraren futures cooperatives. Aquest fet és força present en els reglaments de les cooperatives de consum vinculades al sindicalisme. En aquests casos solia ésser una condició indispensable ésser assalariat i fins i tot estar associat a qualque societat obrera de resistència.

¹ Hem d'exceptuar la Cooperativa de Funcionaris Públics que va néixer a instàncies de l'administració pública.

² BROT, Marcel: "Permanence des principes de Rochdale", *Revue des Études Cooperatives*, Paris, gener-abril de 1960, 71.

b. El seu funcionament era democràtic; és a dir un soci, un vot. Generalment l'assemblea general reunia amb igualtat de drets a la totalitat dels associats de la cooperativa. És més, per a molts dels teòrics del cooperativisme, hi havia una estreta relació entre cooperativisme i democràcia ja que en l'aplicació del principi d'un soci un vot era on residia una de les diferències fonamentals amb l'empresa capitalista.³ En aquest sentit s'expressaren teòrics del cooperativisme com Thorsen Odhe o Paul Lambert

c. Les cooperatives eren entitats totalment privades. Ja que com s'ha esmentat anteriorment partiren d'iniciatives voluntàries i desvinculades de l'administració pública. La funció que perseguien eren la de l'aplicació de l'idea de servei i el desinterès en la satisfacció de les necessitats dels seus socis. Les cooperatives constitueixen un magnífic exemple d'ajuda mútua la qual s'havia de veure dominada per la idea de grup i no pas per l'egoisme dels seus components: en ella primava la idea de servei i el desinterès.

d. L'ambient en el qual es desenvolupava una empresa convencional era totalment oposat al de la cooperació. Eren dos móns força diferents. Les cooperatives naixien oposades a l'individualisme exagerat, base del liberalisme econòmic i, en conseqüència, al capitalisme. Els teòrics del cooperativisme concebien els cooperativistes com l'antítesi del burgès capitalista, ja que no cercava la conquesta del mercat ni la ruïna de la competència. El lema de partida era el de la cooperació per cercar el servei, l'ajut mutu - a través de les obres socials - i el repartiment de beneficis a la totalitat dels cooperativistes. En produir-se excedents aquests es distribuïen entre els membres de la societat.

Una empresa individual o capitalista i una cooperativa de consum realitzaven operacions tècnicament idèntiques de compra-venda; però amb un esperit i interessos diferents. Les primeres cercaven els màxims beneficis; les cooperatives, creades pels consumidors pel seu propi interès, sols ambicionaven rendir el màxim de serveis: qualitat i economia. Per aquesta finalitat reemplaçaven col·lectivament les funcions de l'empresari, acabant amb la separació del consumidor i l'empresa.

El seu funcionament es duia a terme a través del sistema d'accionistes, amb aportacions dels socis prèviament fixades que es podien pagar d'una sola vegada o en forma de terminis. Així, els cooperativistes agafaven tota la responsabilitat d'empresaris. Eren ells els que assumien els riscos que comportava la bona o mala gestió de la cooperativa. Des del moment que algú s'adheria a una cooperativa, havia de subscriure una part o una acció, o més d'una si això ho desitjava. Ara bé, no s'havia de comprar la nova acció a un accionista - a diferència d'una societat anònima -, sinó que es creava una nova part per a cada nou adherit. A Mallorca el preu de les accions oscil·là majoritàriament entre les vint-i-cinc i les trenta pessetes.

e. Un dels aspectes que va donar peu a moltes discussions teòriques en el si del moviment cooperativista era la qüestió del repartiment dels excedents entre els cooperativistes i l'ús que s'havia de fer dels hipotètics beneficis. Es partia noument de l'oposició l'empresa capitalista. En aquestes es repartien els beneficis d'acord amb la part de propietat que cadascun tenia de la mateixa.

Aquest criteri de repartiment fou rebutjat pels partidaris del cooperativisme, Aquests potencien un model de distribució dels beneficis que primava el major ús que es fes dels productes de la cooperativa. És a dir, es primava el consum. D'aquesta manera no hi havia possibilitat que els beneficis passessin a mans de cap empresari o empresaris capitalistes.

3

CIURANA FERNANDEZ, José Ma: *Curso de cooperación*, Barcelona, 1976, 48.

A partir d'aquestes consideracions, la distribució bàsicament s'efectua de la següent manera:

Una part dels beneficis revertia en la cooperativa mateixa per autofinançar-se; és a dir per adquirir els productes de venda, l'instrumental de transformació o manipulació dels mateixos, el manteniment del local, la retribució del personal assalariat, etc.

Una segona part dels beneficis afectà a les obres socials de la cooperativa. Aquestes obres generalment es realitzaven en favor del sector social que formava la cooperativa. Es tractà d'iniciatives en favor de la infància, d'ajut als socis en cas de malaltia, de propaganda i educació cooperativista dels seus membres, etc. Això es trobava molt desenvolupat en les cooperatives de reclutament obrer i d'inspiració socialista. Igualment es tractà de beneficis socialitzats: era una distribució dels beneficis en funció de les necessitats socials. Així, a tall d'exemple, en els estatuts de la Cooperativa *La Casa del Pueblo* ubicada a Sa Cabaneta -Marratxí- contemplava la inversió d'una part dels beneficis en aspectes referents al mutualisme, la instrucció, l'oci i l'esbarjo:

*(...) creando con el capital acumulado al tenor de lo dispuesto en la letra anterior, todas las obras de interés social para los asociados que los fondos sociales permitan, tales como nuevos establecimientos cooperativos y la creación y sostenimiento de escuelas profesionales y mixtas para los asociados y sus hijos, sobre la base de instrucción integral; la creación de cajas de previsión para auxiliar a los socios y aún a las familias de los mismos en determinadas circunstancias.*⁴

La resta dels beneficis, sovint la part més gran, es reservava com a bonificació als cooperativistes. La regla fonamental era la següent: els beneficis eren repartits entre els cooperadors proporcionalment a les compres efectuades per cadascun d'ells, i no pas proporcionalment a les accions posseïdes.

Les modalitats de la bonificació podien variar; hi havia cooperatives que repartien entre els seus socis llibretes on s'apuntaven les compres; d'altres repartien cupons o segells per aferrar en una cartilla. El cooperativista tenia així un comprovant de l'import de les seves compres, i sobre aquesta base es repartien els beneficis.

2.- Els orígens del cooperativisme de Consum a Mallorca

La primera cooperativa de consum de la qual tenim referència és l'anomenada *El Porvenir* de Palma i ubicada al carrer dels Oms. Es va constituir el 2 de maig de 1869 amb un capital de 500 pessetes i amb accions de 25 pessetes i vinculada als republicans. Si ens atenem als seus estatuts s'indica que

*La Cooperativa venderá los artículos comprados ó elaborados por la misma á los socios y á los estraños, al contado y al mismo precio que se venden en los almacenes de igual clase establecidos en esta localidad, sin adulteración de su calidad, ni mermar su peso ó medida (...)*⁵

⁴ *Estatutos de la Sociedad Cooperativa Casa del Pueblo de Marratxi*, 10 de desembre de 1905, ARM. Expedients d'Associacions del Govern Civil de Mallorca, caixa 1.597, expedient 552.

⁵ *Estatutos de la Cooperativa de Consumo titulada El Porvenir*, Imp. de Pedro J. Gelabert, 1869, Palma de Mallorca, 6.

Les bases del seu funcionament foren les que des d'aleshores ençà es varen continuar: la cura per la qualitat dels productes i evitar l'adulteració el pes i mesures, el preu just i el repartiment trimestral dels beneficis.

Aquesta cooperativa es va constituir amb un col·lectiu o base social important. Aviat els socis cooperadors o accionistes inicials eren 139 que eren *en su generalidad cabeza de familia, representando según declaración de los mismos al inscribirse 566 individuos que debían ser los consumidores*.⁶ D'aquests permeteren a la cooperativa disposar d'un capital de partida de 34.600 reals.⁷ El 1870 disposava de cinc botigues repartides per Palma: al carrers de Sant Miquel, del Socors, de la Pelleteria, de Sant Pere i a la Plaça d'Abasts. A més tenia un magatzem al carrer dels Oms, que era la seu social de la cooperativa. Aquesta descentralització es feu a partir de les peticions dels accionistes i consumidors per tal d'apropar els serveis de la cooperativa a la població de les barriades populars ciutadanes.⁸

Durant el primer semestre de 1870 El Porvenir comptava amb 138 accionistes, però d'aquests tan sols 38 feien ús com a consumidors de la cooperativa:

Enterada del poco uso que la mayoría de socios viene haciendo de los establecimientos propios de la Sociedad, como también de todos aquellos que admiten nuestros bonos, pues resulta que los accionistas no son consumidores y que la Asociación se sostiene con el consumo de los extraños.

*Considerando que si esta tibieza que se observa en los socios, no se atajara, conduciría inevitablemente á la liquidación de la sociedad.*⁹

Per això s'acordà que els accionistes que no fossin consumidors no podien percebre els interessos ni els beneficis que generà el seu capital. A més, per tal de fomentar les vendes de la cooperativa, es creà un butlletí de periodicitat quinzenal. En aquest s'oferia una relació dels productes que disposava la cooperativa, així com el seu preu, i a més es presentava l'estat de comptes de la Societat.

La creació d'aquesta cooperativa coincideix amb un moment en el qual les facilitats per a la seva divulgació eren majors. Abans del 1868 els entrebancs de les lleis de l'estat per a l'establiment de societats cooperatives eres notables.¹⁰ La desconfiança dels governs envers l'associacionisme obrer eren els motius. A partir del 1869 consagrada la llibertat d'associació, es crearen arreu de l'Estat espanyol multitud de cooperatives. A manca d'una legislació específica les primeres cooperatives s'hagueren d'acollir a la Constitució de 1869 que permetia plenament la llibertat i el dret d'associació.

Catalunya fou on major desenvolupament va assolir des d'un principi el moviment cooperativista, amb societats cooperatives tant de consum -*La Obrera Mataronense* (Mataró),¹¹ *La Constancia Martinense* (Barcelona), *La Bienhechora* (Badalona), entre d'altres-

6 *El Obrero*, 3, 18 de novembre de 1869, 3.

7 *El Obrero*, 3, 18 de novembre de 1869, 3.

8 *Boletín de la Asociación Cooperativa El Porvenir*, 1, 15 de setembre de 1870, 1.

9 *Boletín de la Asociación Cooperativa El Porvenir*, 1, 15 de setembre de 1870, 1.

10 Així i tot, amb anterioritat a aquesta data ja hi havia a l'Estat espanyol estudiosos i teòrics del cooperativisme. Podem destacar a Antonio POLO DE BERNABÉ amb la seva obra *Las Sociedades Cooperativas. Su organización, sus progresos y su influencia en el porvenir de la clase obrera*. Memoria premiada por la Sociedad Económica de Amigos del País de Valencia en el concurso público de 1867. Imprenta de José Rius, Valencia, 1867, 93-94.

11 POMÉS I VIVES, Jordi; RODRÍGUEZ I CALLEJA, Maria: *L'Obrera Mataronesa. Un bell i efímer somni (1864-1890). El cooperativisme a Mataró al segle XIX*.

com de producció. València, Madrid i Andalusia foren d'altres indrets on trobam experiències cooperativistes destacades.¹²

El que sembla indubtable és que el cooperativisme va aparèixer molt vinculat a un ambient urbà, en procés de canvi econòmic i social i molt lligat a l'incipient obrerisme. A Mallorca, segons Pere Gabriel la cooperativa *El Porvenir* estava vinculada als republicans ciutadans. Aquesta hipòtesi sembla força verosímil donat el compromís social de l'incipient republicanisme. A més el primer periòdic obrerista *El Obrero*, vinculat a l'associacionisme internacionalista, donava relació de l'estat de comptes i la considerava com una societat marcadament beneficiosa per a la classe obrera.

La segona cooperativa de consum de la que tenim referència va néixer també en aquest context de transformacions econòmiques, socials i polítiques.

El Centre Federal de Societats Obreres de Ciutat, creat Palma el setembre de 1869, de la mà d'un nucli de treballadors clarament obrerista, va suposar l'inici de l'associacionisme obrer a Mallorca. Aquest col·lectiu d'obriers internacionalistes foren els primers divulgadors del cooperativisme a Mallorca. Això es feu principalment mitjançant el periòdic *El Obrero*. El nou obrerisme internacionalista, a partir de les influències d'altres indrets, pretenia abastar tant els aspectes laborals com els mutualistes i cooperativistes:

*Hemos recibido una carta de nuestro querido amigo R. Fargas Pellicer, director de La Federación y representante de los obreros catalanes en el Congreso de Basilea, en la cual nos encarga ante todo es preciso organizar y asociar, pues para llevar á cabo nuestra emancipación económica (...) lo principal es que estemos asociados los obreros por oficios y federados local, nacional, internacionalmente y universalmente. Lo secundario es que adopten la forma de sociedad de resistencia ó sociedad cooperativa. Mas lo mejor, es que todas las sociedades tengan una forma mixta. Las de resistencia deben cooperar en consumo; las cooperativas de producción presentan dificultades y las cooperativas de crédito hoy, en esta sociedad son imposibles. Las cooperativas de consumos ó de producción es necesario que tengan una caja de resistencia formada por una parte de las cuotas; ó por los beneficios de la cooperación.*¹³

A partir d'aleshores s'inicià un debat en les diferents societats obreres que es constituïren sobre la necessitat de complementar l'acció reivindicativa amb la cooperativista. Això anà acompanyat d'una propaganda a *El Obrero* dels principis elementals del cooperativisme de consum. D'aquesta manera les societats de forners,¹⁴ sabaters,¹⁵ fusters de la Rivera i els de la societat obrera de Selva¹⁶ tengueren el projecte de constituir una secció cooperativa. Els fusters de la Ribera sembla ésser que feren efectiu el seu projecte de crear-la, però no en tenim cap notícia del seu desenvolupament.¹⁷

¹² RAVENTÓS CARNER, Joan: *El movimiento cooperativo en España*, Barcelona, 1960, 71-86.

CIURANA FERNANDEZ, José M': *Curso de cooperación*, Barcelona, 1976, 287-294.

¹³ *El Obrero*, 7, 6 de desembre de 1869, 1.

¹⁴ *El Obrero*, 10, 6 de gener de 1870, 3.

¹⁵ *El Obrero*, 10, 6 de gener de 1870, 4.

¹⁶ Sobre aquest projecte *El Obrero* deia el següent: *Uno de los principales objetivos de la Sociedad será establecer una sociedad de consumo y producción, cuyos beneficios se ayudarán mutuamente los obreros, en todas sus necesidades*, *El obrero*, 14, 3 de febrer de 1870, 3.

¹⁷ *El Obrero*, 15, 10 de febrer de 1870, 3.

L'experiència cooperativista més ambiciosa, però, fou la del Centre Federal de Societats Obreres. Els principis amb els que s'havia de basar la cooperativa eren els següents:

*Del fondo de todas las colectividades ó sociedades obreras, ó por dividendos iguales se abre un establecimiento de artículos de consumo y objetos que necesita la colectividad, por ejemplo: una tienda de comestibles, una panadería, una tienda de vinos y licores, etc. y a menos precio que en las tiendas de igual clase, se vende a los asociados y demás consumidores. Los beneficios se destinan, una parte como fondo internacional, otra para la propaganda y lo demás para fondo colectivo para la propagación de la enseñanza integral; casa de asilo: para los asociados; construcción de un local para los asociación y demás objetos necesarios que el obrero sea instruido y mejorar su posición social. Establecida la solidaridad entre las sociedades obreras, se hace la competencia á todos los especuladores de primera y segunda mano, á esas sanguijuelas que chupan la sangre del pueblo; y los obreros empiezan a realizar la Justicia aboliendo el interés del capital, única vida de las clases privilegiadas; porque el día que quede completamente abolido, el trabajo lo será todo y el capital nada.*¹⁸

La cooperativa va rebre el nom de *La Emancipación* i es va constituir el 24 de març de 1870.¹⁹ L'historiador Miquel Duran Pastor reproduïx un carta del sindicalista Mora on assenyalava que l'èxit aconseguit amb aquesta cooperativa fou escàs:

*La Federación de Palma estça en muy mala situación, de un lado la desgraciada tentativa de cooperación cuyos resultados fueron tan nefastos (...) Resultando la desorganización de la Federación.*²⁰

Uns altres divulgadors dels beneficis que comportava el cooperativisme de consum foren els republicans vinculats a *La Unión Obrera Balear*. De fet, les cooperatives encaixaven perfectament en el model d'obrerisme republicà basat en la promoció de tota una sèrie d'organitzacions o associacions amb l'objectiu de millorar les condicions de vida materials dels sectors populars, com les mutualitats, societats de crèdit i cooperatives. Les planes del seu periòdic foren la plataforma des d'on divulgaren els trets característics de les cooperatives i destacaren els seus avantatges.

El primer intent de l'entitat per tal d'instal·lar una cooperativa de consum fou el juny del 1882 amb l'article publicat a la portada del periòdic amb el títol *Sociedades Cooperativas de Consumo. Consideraciones Generales*,²¹ convocant-se una assemblea general per tractar la conveniència o no de crear-ne una. En el següent número del periòdic²² es continuava tractant la qüestió. La cooperativa de consum s'organitzava a partir de l'emissió d'accions, que es podien pagar en forma de terminis, i *emplear las sumas recibidas en la compra al por mayor de artículos de consumo; vender al detall estos mismos artículos, y á los socios exclusivamente, ya tambien á personas extrañas á la asociación.*²³ El repartiment dels beneficis, s'havia de realitzar proporcionalment a les accions de cadascun dels socis

18 "La Cooperación Solidaria", *El Obrero*, 18, 3 de març de 1870, 2.

19 GABRIEL, Pere: "Entorn del moviment obrer a Mallorca el segle XIX". *Randa*, 1, Barcelona, 1975, 97.

20 DURAN PASTOR, Miquel: *Repercusiones de la Revolución de 1868 en Mallorca*, Palma de Mallorca, 1980, 259.

21 *Unión Obrera Balear*, 12, 10 de juny de 1882, 1.

22 *Unión Obrera Balear*, 13, 17 de juny de 1882, 2.

23 *Unión Obrera Balear*, 13, 17 de juny de 1882, 2.

cooperadors i a partir del volum de compres efectuades. La primera qüestió, anys més tard fou rebutjada per les cooperatives inspirades pels socialistes les quals combateren aquelles on hi hagués associats que poguessin tenir més accions que d'altres i en conseqüència percebre els primers més beneficis. Des de les planes del mateix periòdic es divulgaren també les característiques de les cooperatives de vivendes enfocades en la construcció d'habitatges per a obrers.²⁴ Aquests articles estaven signats per Antonio Polo de Bernabé.

La reflexió entorn del cooperativisme tant de consum, de vivendes o de producció inicialment no va passar del plànol exclusivament teòric bé des de les planes del periòdic *Unión Obrera Balear* o bé a partir de les conferències de la mà d'Alexandre Rosselló. Sembla ésser que la cooperativa de consum finalment es va constituir tot i que desconeixem la data. Josep Maria Ciurana, teòric del cooperativisme, situa la seva creació el 1886.²⁵ En canvi, l'historiador Pere Gabriel la situa un any abans.

Tant els republicans com els socialistes, partidaris aleshores d'unes ideologies que podem considerar emergents a Mallorca, conceberen el cooperativisme com un model associatiu vàlid i útil i també com un mitjà per arribar a les classes populars.

Tal i com s'ha esmentat anteriorment, des del punt de vista jurídic les primeres cooperatives de consum es van trobar amb un marc legal poc definit, sense cap legislació específica que les regulés. A partir de la Llei d'Associacions de 1887, les cooperatives de consum es van començar a acollir a aquesta llei general pensada per a tot tipus d'associacions obreres, i que van permetre legalitzar les associacions del creixent associacionisme obrer i popular mallorquí.

Sembla ésser que les primeres experiències cooperativistes foren curtes i sovint fracassades. Pere d'Alcàntara Penya escrivia el 1887 sobre aquest assumpte el següent:

*Más el egoísmo y la desconfianza hacen que en nuestro país sea desconocido ese elemento [es refereix a l'associacionisme en general], como medio de mejorar la condición del obrero, ó como sociedad cooperativa de producción. Ha habido épocas en que se ha intentado el establecimiento de estas sociedades cooperativas de consumo, y que han merecido la aprobación de los obreros en un principio; más habiéndose introducido en ellas la mala fé y utilizado unos cuantos individuos de su seno este medio de asociación para su propio medro y personal negocio y lucro, y cerciorándose los obreros de que perteneciendo á alguna de ellas no lograban la economía en los géneros ó bondad que se les ofrecían, fueron desertando de su seno, y todas fueron disolviéndose por si solas. Esta misma desconfianza, que la experiencia les ha demostrado no ser inmotivada, hace que no se organicen legal ni extralegalmente para la explotación de sus industrias, ni se interesen en las comanditarias ó anónimas (...)*²⁶

La poca durada, i en conseqüència la fallida de les cooperatives, fou sens dubte una de les constants en les primeres vicissituds. A finals del segle XIX se'n crearen tres més amb una existència molt curta. Una, a Sóller anomenada *La Artesana Sollerense* constituïda el 20 de maig de 1893 com a mutualitat a més de cooperativa de producció i de consum.²⁷ En

²⁴ *Unión Obrera Balear*, 17, 15 de juliol de 1882, 2.

²⁵ CIURANA FERNANDEZ, José Ma: *Curso de cooperación*, Barcelona, 1976, 119.

²⁶ PEÑA, Pere d'Alcàntara: *Memoria para la comisión para el estudio de las condiciones que interesan a las mejoras o bienestar de las clases obreras de la provincia de Baleares*, Palma de Mallorca, 1887, 21.

²⁷ POU MUNTANER, Juan: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX. (1891-1895)*, Palma de Mallorca, 1992, VIII, 238.

segon lloc hem d'esmentar la cooperativa *El Porvenir*, creada el 14 de setembre de 1899 a Santa Catalina -Palma-. Aquesta barriada des del darrer terç del segle XIX experimentà un conjunt de transformacions socioeconòmiques que feien necessària en un principi la creació d'una organització per satisfer les necessitats alimentàries i de vestit. I finalment a Capdepera un nucli de republicans i socialistes locals constituïren una cooperativa que tampoc no va prosperar.²⁸

3.- Evolució del cooperativisme (1900-1936)

Del 23 al 25 de juny de 1899 es va realitzar a Barcelona el Primer Congrés Cooperatiu Regional Catalanoblear. L'acte va comptar amb l'adhesió d'una cinquantena de societats i hi varen assistir també una cinquantena de delegats. No trobam la presència de cap cooperativa mallorquina però sí de Menorca. En representació de les cooperatives menorquines hi havia representants de les cooperatives *Paz y Trabajo*, *El Porvenir del Obrero* i *La Lealtad*, de Maó i *La Obrera* de Ciutadella.²⁹ En aquest congrés tengueren un protagonisme destacat els republicans catalans.³⁰ L'element més remarcable és que es posaren les condicions favorables per a l'organització del moviment cooperativista català i mallorquí. Una de les seves resolucions més interessants hi havia la de dividir Catalunya i les Balears en 47 comarques naturals, i la formació de juntes comarcals amb la assistència de representants de la zona. Aquesta estructura comarcal havia d'estar integrada en la Cambra Regional de les Societats Cooperatives de Catalunya i les Balears.

Els Historiadors Joan Ventosa i Albert Pérez assenyalen que fora d'aquesta ocasió no hi tornà a haver cap representant de les cooperatives de les Illes Balears a les reunions federatives.³¹

El gener de 1902 es realitzà el Segon Congrés de Cooperativisme Català celebrat també a Barcelona amb l'assistència de delegats de les Illes Balears. En aquest encontre es va acordar que el món de les cooperatives catalanes i mallorquines havia d'incidir en la societat com un ampli moviment organitzat amb la pretensió que implicàs una transformació social. Es va fer una distinció entre Cooperació, que només tendria un significat individualista i econòmic, i Cooperativisme que *es la cooperación erigida en sistema de emancipación social, con que proporcionar la mayor suma de bienestar al genero humano (...)* Los cooperadores no piensan más que en su propio bien; los cooperativistas piensan y trabajan en el bien de todos. (...).³² A més una de les ponències que va tenir més èxit entre els delegats va ser la que feia referència a la instrucció. Les cooperatives de consum havien d'anar més enllà i esdevenir entitats regeneradores amb una clara missió educadora. A Mallorca la cooperativa que més va incidir en aquesta tasca fou *La Nueva Vida* de Lluçmajor.

Segon l'historiador Pere Salas, el Congrés probablement comptà amb la presència de Guillem Cifre de Colònia.³³ Guillem Cifre, al marge de la seva tasca com a pedagog, s'havia distingit per impulsar i divulgar a Pollença tota una sèrie d'institucions clarament beneficioses a les classes populars. El 1880 fundà la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Pollença que oferia préstecs a baix interès. A més, havia impulsat la creació d'una societat

²⁸ *El Obrero Balear*, núm. 686, 27 de mar de 1915, 3.

²⁹ RAVENTÓS CARNER, Joan: *El Movimiento Cooperativo en España*, Barcelona, 1960, 102.
PÉREZ BARÓ, Albert: *Historia de la Cooperación Catalana*, Barcelona, 1974, 43.

³⁰ CASANOVAS I PRAT, Josep: *El Cooperativisme a Osona*, Barcelona, 1998, 32.

³¹ VENTOSA, Joan; PÉREZ, Albert: *El moviment cooperatiu a Catalunya*, Palma de Mallorca, 1961, 56-57.

³² PLANA, Gabriel: *El cooperativisme català o l'economia de la fraternitat*, Barcelona, 1998, 144.

³³ SALAS VIVES, Pere: *Guillem Cifre de Colònia. Un sant que no anava a missa*, Pollença 1999, 274.

de socors mutus i va participar en la vida política pollencina a través del Partit Republicà Centralista essent elegit regidor a l'Ajuntament de la Vila. En una carta reproduïda per Pere Salas, Guillem Cifre feia referència al Congrés:

*Mucho he pensado en V. Estos días (...) que en la reunión que las cooperativas de la comuna de Barcelona celebraron (...) Siendo muy edificante y desde luego muy instructivo la discusión de aquellos obreros sostuvieron, guardando la mayor corrección y sin decir la menor palabra que pudiera ofender al oído más delicado. Presidió la reunión un hombre de gran temple y mucho entusiasmo. Estoy seguro que hubiera Ud. gozado inmensamente y que hubiera llevado de esta reunión muy claras enseñanzas. De todos modos mi visita a esta capital redundará de seguro en beneficio del movimiento social (...)*³⁴

La ideologia que inspirava el cooperativisme enquadra perfectament amb la trajectòria ideològica i de compromís social de Guillem Cifre de Colonya que no trigà a impulsar-ne la creació a Pollença. Tot i la manca de dades és segur que el 1903 la novella cooperativa era un fet. Probablement es tractà d'una cooperativa de producció de ferrers i legalitzada el 29 de novembre de 1902, uns mesos després del Congrés Cooperatiu esmentat. El nombre de socis era baix, només set. Sembla ésser que no es va tractar d'una cooperativa puixant, convertint-se en una experiència efímera.³⁵

Entre 1905 i 1911 ens trobam en una etapa de floresciment del cooperativisme a Mallorca: Marratxí (*La Casa del Pueblo*, 1905), Palma (*Cooperativa del Círculo de Obreros Católicos*, 1905), Lluçmajor (*La Nueva Vida*, 1907), Palma (*Cooperativa para licenciados del Ejército y Armada*, 1907 i *Cooperativa Militar y Civil*, 1907), Palma (*Cooperativa Social Obrera*, 1910), Alaró (*El Maná*, 1910), Artà (1910) i Bunyola (*La Emancipación Buñolense*, 1911).³⁶ A més sembla ésser que hi va haver projectes per a constituir-ne a Pòrtol -Marratxí- (1910), Sóller, Pollença i Felanitx (1910). A Sóller el projecte que no va fructificar fou a la societat de socors mutus *La Defensora Sollerense*. La Junta General de la societat va acordar constituir una cooperativa de consum, el capital de la qual havia d'estar constituït per 600 accions de 25 pessetes cadascuna.³⁷ Probablement aquesta cooperativa mai no es va constituir a causa de no haver-ser venut un nombre d'accions suficient per cobrir les despeses inicials.

Aquest auge del cooperativisme feu que l'Ajuntament de Palma editàs el 1907 l'obra *Funcionamiento y contabilidad de una sociedad cooperativa de consumo* de Francisco Jainaga Echeguren. Aquesta obra fou premiada en el Certamen Nacional Científico Mercantil, organitzat per l'Associació de Professors i Pèrits Mercantils de Palma. Tal i com el seu títol indica, aquesta obra explicava el funcionament d'una cooperativa de consum i adjuntava models d'estatuts i d'impressos per a dur-ne la comptabilitat.

Estam davant uns anys importants pel cooperativisme arreu de l'Estat. El 1913 a la Universitat de Barcelona es reuní el I Congrés de Cooperatives d'Espanya organitzat per la Cambra Regional Catalanoblear. En aquest hi va haver representants d'unes 255 cooperatives espanyoles.³⁸

³⁴ Carta de Guillem Cifre de Colonya a Rafel Colom. 3 de juny de 1902 i reproduïda per SALAS VIVES, Pere: *Guillem Cifre de Colonya. Un sant que no anava a missa*, Pollença 1999, 275.

³⁵ SALAS VIVES, Pere: *Guillem Cifre de Colonya. Un sant que no anava a missa*, Pollença 1999, 277.

³⁶ *El Obrero Balear*, núm. 428, 21 de maig de 1910, 2.

³⁷ *Diario de Mallorca*, núm. 1.644, 18 de juny de 1906, 2.

³⁸ VENTOSA, Joan; PÉREZ, Albert: *El moviment cooperatiu a Catalunya*, Palma de Mallorca, 1961, 60.

Entre 1907 i 1912 va funcionar a Palma la *Cooperativa Militar y Civil de Palma*, de la que desconexem la seva ubicació. D'entre els seus productes la verdura, la roba i el calçat tenien molta acceptació entre la clientela. A més la Cooperativa tenia un servei de distribució dels gèneres a domicili.³⁹ La seva composició social tengué un perfil determinat: part de l'aristocràcia ciutadana, militars i destacats personatges de la burgesia local. Així el primer president era Ramon Despuig, comte de Montenegro, a qui li succeí l'enginyer Eusebi Estada Sureda (1908) i l'aristòcrata Julio Pérez Méndez de Losada (1910). Julio Pérez posteriorment fou un dels homes més influents en el Patronat Obrer de Sant Josep, on intentà sense èxit que aquesta entitat constituís una cooperativa de consum. Altres components d'aquesta cooperativa eren Ignasi Seguí Solivellas, Bernat Rabassa Boeras i Joan Amengual.⁴⁰ El primer era aleshores un prestigiós promotor esportiu, membre de *La Unión Velocípeda Balear*, propietari i fundador de la publicació *La Bicicleta*. Bernat Rabassa era militar -tinent d'artilleria- i químic i membre de la societat esperantista *Klubo Palma* de la que n'era el secretari. Joan Amengual era coronel d'artilleria retirat. S'observa doncs, com el cooperativisme no fou acollit tan sols pels sectors assalariats sinó que tant l'aristocràcia ciutadana com la burgesia conceberen aquesta modalitat associativa com a vàlida per a satisfer les seves necessitats.

La Cooperativa Militar y Civil, el 1908 va treure un butlletí, que es distribuïa gratuïtament entre els socis i consumidors. Aquesta publicació, informava dels productes que hi havia a la venda, així com el seu preu. Els socis si pagaven una quota de 2 ptes. mensuals podien disposar d'un servei de metge i farmacèutic, que els facilitava els medicaments gratuïtament.

El mateix any de fundació d'aquesta cooperativa (1907) va néixer la *Cooperativa para licenciados del Ejército y Armada*. Estava ubicada al carrer de la Cordeleria. Anys enrera, a l'agost de 1891 ja s'havia constituït una cooperativa de consum per als militars retirats al carrer del conqueridor.

El debat sobre la importància de les cooperatives com a organitzacions socials i econòmiques útils per a fer front a situacions de precarietat es va intensificar arran de la crisi de subsistències iniciada el 1918 i amb la Primera Guerra Mundial com a rerefons. Per aquest motiu sorgiren noves cooperatives impulsades per personatges procedents de diferent extracció social i d'ideologia diversa. A Sóller els republicans federals locals els que impulsaren la creació d'una cooperativa que s'anomenà *La Igualdad*. Pel que es desprèn de la premsa de Sóller la seva creació obeïa a una vertadera necessitat social d'entre les classes populars solleriques.⁴¹

A Palma es creà *La Cívica* de la mà de Pere Martínez Rosich, membre del Partit Liberal a més d'escriptor. Pere Martínez havia estat batle de Palma entre el gener i l'agost de 1918. Aquesta no era la primera experiència de Martínez Rosich en el moviment associatiu ja que anys abans ocupà la presidència de la societat mutualista *La Protectora*. A Gènova el juny de 1919 es creà la *Unión Obrera* vinculada als socialistes de la barriada. Finalment hem d'esmentar la creació d'una cooperativa agrícola de consum i de producció el 7 d'abril de 1918 a Sa Pobla amb una composició interclassista.⁴²

Podem distingir a l'Estat espanyol tres grans corrents cooperativistes: la primera afectà als corrents polítics i sindicats d'esquerres, una segona patrocinada pels grups catòlics amb una forta orientació cap a l'agricultura i la darrera constituïda sense cap fonament

39 *Boletín de la Cooperativa Militar y Civil*, núm. 8, juliol de 1909, pl.

40 ARM. Expedients d'Associacions del Govern Civil de les Illes Balears, caixa 1.589, expedient 597.

41 *Sóller*, núm. 1.609, 26 de gener de 1918, 2.

42 ARM. Estadística, caixa 102.

ideològic, orientada a qualsevol tipologia de cooperativa.⁴³ A Mallorca trobam la presència de cooperatives inspirades en aquestes tipologies.

a) Cooperatives socialistes	Municipi	Any
La Económica	Manacor	1900
Casa del Pueblo	Marratxí	1902
La Nueva Vida	Llucmajor	1907
El Maná	Alaró	1910
Cooperativa Social Obrera	Palma	1910
La emancipación Buñolense	Bunyola	1911
La Actividad	Els Hostalets (Palma)	1914
Cooperativa socialista de Sta. Catalina	Palma	1918
Unión Obrera	Genova (Palma)	1919
El Amparo del Obrero	Palma I	1920
Unión Obrera	Pórtol (Marratxí)	1921
La Secareense	Es Secar de la Real (Palma)	1923
Unión Obrera	Palma	1923
Mar y Tierra	Santa Catalina (Palma)	1931
Cooperativa de Consumo	Esporles	1933
Sociedad Obrera Valldemossina	Valldemossa	1930 ?
b) Catòliques		
Cooperativa del Cercle d'Obrers Catòlics	Palma	1905

Els diferents sindicats agrícoles i a partir de les necessitats específiques de cada indret varen procurar la creació de diferents seccions: secció d'adquisició d'adobs, de llavors, mutualitat de bestiar, de maquinària agrícola i les cooperatives de consum. Quan a les cooperatives de consum que funcionaren com a seccions d'aquests sindicats agrícoles podem aventurar la següent estadística:

Localitat	Data de creació
Muro	Febrer 1910
Sencelles	Mar 1909
SaPobla	Abril 1918
Algaida	Mar 1920
Capdepera	Setembre 1919
Alqueria Blanca -Santanyi-	Juny 1919
Alaró	Maig 1919
Cas Concos -Felanitx-	Febrer 1921
Sóller	Abril 1899

Si tenim en compte l'elevat nombre de sindicats agrícoles i de caixes rurals que proliferaren a la Part Forana, s'observa que tan sols una minoria va fomentar el cooperativisme de consum. Aquest fet, es constata també a la resta de l'Estat.⁴⁴ Sens dubte el proveïment de subsistències no era un problema tan greu al camp com a la ciutat.

Les cooperatives de consum dels sindicats agrícoles-catòlics disposaven de tota una sèrie de productes específics, adreçats a la població agrícola. Els productes agrícoles constituïen bona part de l'oferta alimentària. Es tractava de productes tant de la Península com de l'Illa: blat, ordi, civada, sègol, faves, arròs, blat de les índies, cebes, patates, bacallà,

⁴³ TERRÓN MUÑOZ, F.: *Las Cajas Rurales españolas*, Granada, 1987, 110.

⁴⁴ RAVENTOS CARNER, Joan: *El Movimiento Cooperativo en España*, Barcelona, 1960, p 142.

sucre, garroves, cacauets, eren els més freqüents. En segon lloc tenien a l'abast dels associats articles d'acord amb les necessitats de la població que vivia del camp: insecticides, vacunes, adobs químics com el nitrat de Xile, sulfat amònic i superfosfats. Aquests darrers bé els importaven directament o bé a través de la *Federación Católico Agrícola* o de l'*Asociación Provincial de ganaderos*. D'altres productes que es podien trobar eren el petroli, el carbur, bàscules, romanets, etc.

Trobam també sindicats agrícoles que si bé no posaren en funcionament cooperatives de consum en el sentit estricte de la paraula, disposaven d'una petita botiga de queviures. Així, el *Sindicato Agrícola Sollerense*, creat el 1899 de la mà de Mossén Josep Rullan Mir, a partir del 1907 establí una *sección de harinas, cereales y alfalfa, exclusivamente para los socios*.⁴⁵ Una finalitat semblant tingueren les botigues dels sindicats d'Alaró, Consell, Caimari -Selva-, Son Servera i Lloseta. La finalitat essencial d'aquestes botigues era comprar a l'engròs directament al productor i eliminar així els intermediaris i aconseguir una significativa rebaixa del preu dels queviures. En segon lloc i a l'igual que les cooperatives de consum es reduïa la possibilitat de frau en el pes i en la qualitat dels mateixos.

Aquests sindicats tengueren d'altres seccions com les mutuals per als socis (Santa Maria, Consell, Sencelles etc.), mutualitats de bestiar (Muro) Secció de llavors i adobs (Sóller, Muro, Sineu, Sa Pobla), i la pràctica totalitat va adquirir maquinària i estris agrícoles que estaven a l'abast dels seus membres.

La cooperativa *La Nueva Vida* de Lluçmajor (1907-1936)

Als anys trenta l'intel·lectual socialista Alexandre Jaume va lloar la tasca associativa i especialment la cooperativista duta a terme a Lluçmajor amb els següents termes:

Nuestros camaradas de Lluçmajor han reahzado una admirable labor y ejemplar labor cooperativista. 'Vida Nueva' en 1934, ante la quiebra bancaria de nuestra isla, ha realizado balances superiores a 20.000 pesetas.

*'La Hormiga', cooperativa de producción de calzado, lleva una vida pujante y coloca toda su producción, mientras fábricas de zapatos del mismo pueblo paralizan su trabajo y suspenden pagos. Hablad de Mallorca a Fabra Rivas, el gran cooperativista, e inmediatamente sus labios pronunciarán un nombre: Lluçmajor.*⁴⁶

El municipi de Lluçmajor fou un dels indrets illencs, juntament amb els d 'Inca, d'Alaró, de Lloseta i de Binissalem especialitzats en la producció de calçat de pell. Aquesta indústria, experimentà en els segles XIX i XX una forta expansió, en part gràcies a un auge provocat per l'assoliment d'una quota de mercat relativament constant (Cuba, Puerto Rico i Filipines). Els sabaters fören, des del punt de vista associatiu i polític, el col·lectiu més dinàmic i proporcionà bona part de la base social del moviment obrer lluçmajorer i dels dirigents obreristes.

A Lluçmajor l'associacionisme popular modern començà a tenir entitat en els anys seixanta del segle XIX. A l'igual del que succeïa en altres indrets de Mallorca, aquest va néixer molt relacionat amb el republicanisme genèric caracteritzat més per una voluntat d'inserció popular i afany modernitzador que no pas per l'estricta elaboració d'un programa o

⁴⁵ PÉREZ PASTOR, Plàcid: *La cooperativa agrícola 'Sant Bartomeu' i l'oli verge de la Serra de Tramuntana*, Cooperativa Agrícola Sant Bartomeu, Sóller, 1995, 11.

⁴⁶ JAUME, Alexandre: *La insurrección de octubre. Cataluña, Asturias, Baleares*, Sant Jordi (Eivissa), 1997, 104.

una organització de partit.⁴⁷ Així, de la mà d'aquests republicans vuitcentistes, es creà primer la societat de socors mutus *La Protectora* (1866) a la que li seguiren algunes societats obreres com la *Unión de Canteros de Llucmajor* (1870) i *La Felicidad* de pagesos (1874). Aquest moviment obrerista, adreçat bàsicament a l'estalvi i l'ajut mutu, tengué continuïtat durant la Restauració amb *La Confianza*, societat d'estalvi i amb la *Unión Obrera*, societat adscrita a la *Unión Obrera Balear* que recordem que estava ubicada a Palma, s'havia fundat el 1881.⁴⁸ Aquest important moviment societari esdevingué el precursor d'una dinàmica sociopolítica local marcada per l'esperit crític, un compromís en el devenir de la vida política local i per un desenvolupament important de l'associacionisme popular. Així, entre 1866 i 1900 es crearen almanco 21 associacions entre associacions mutuels, recreatives, polítiques, casinos, etc.⁴⁹

La societat obrera de sabaters *La recompensa del Trabajo* i l'agrupació socialista de Llucmajor, fundades els anys 1901 i 1905 respectivament, foren dues entitats estretament lligades i alhora determinants per la creació de *La Nueva Vida*. La preocupació per tal de trobar instruments d'ajuda mútua en el camp del sindicalisme i socialisme va conduir a la recerca de noves experiències associacionistes en el camp del cooperativisme. La nova cooperativa s'anomenà *La Nueva Vida*, va néixer el juliol de 1907 amb un capital social de 930 pessetes i amb una junta directiva composta per homes experimentats en el camp sindical i polític:

President:	Sebastià Vidal Mut
Vicepresident:	Joan Gamundí Puigserver
Tresorer:	Mateu Tomàs Gamundí ⁵⁰
Secretari:	Miquel Stela Boscana
Revisor:	Bartomeu Salvà Tomàs ⁵¹
Vocals:	Miquel Terrassa Rubí
	Antoni Barceló Sastre
	Joan Vidal Orell
	Miquel Garcias Cardell

Bona part de l'èxit econòmic i societari de *La Nueva Vida* fou en bona part gràcies a l'important nombre de socis que aglutinà la societat. En aquest sentit les xifres que coneixem són les següents:

ANY	ASSOCIATS
1908	90
1909	198
1910	218
1911	259
1912	297
1928	650
1934	950

Pel que fa a la composició professional d'aquests, malgrat la presència de gran varietat d'oficis i professionals, els sabaters eren els majoritaris. El 1924 dels 412 socis que

⁴⁷ GABRIEL SIRVENT, Pere: *Llucmajor i les associacions populars i obreres, 1866-1916*, Pregó de fires de 1991, Ajuntament de Llucmajor, 1992, 2-13.

⁴⁸ GABRIEL SIRVENT, Pere: *Llucmajor i les associacions populars i obreres, 1866-1916*, Pregó de Fires de 1991, Ajuntament de Llucmajor, 1992, 10-11.

⁴⁹ GABRIEL SIRVENT, Pere: *Llucmajor i les associacions populars i obreres, 1866-1916*, Pregó de Fires de 1991, Ajuntament de Llucmajor, 1992, 10-11.

⁵⁰ Mateu Tomàs Gamundí previamente havia estat comptador de l'agrupació socialista (1905) i tresorer de la societat obrera de sabaters (1907).

⁵¹ Bartomeu Salvà Tomàs formà part de la junta directiva de la societat obrera també de sabaters de la qual en fou elegit recaptador (1903-1907). Els anys 1913 1919 fou nomenat president del Casino Republicà de Llucmajor.

disposava la cooperativa, 287 eren d'aquesta professió, per 91 pagesos i la resta de professions diverses.⁵²

Cada associat en ingressar en la cooperativa havia de dipositar en la caixa de la societat una quantitat que podia satisfer-la en forma de terminis. Els socis satisfien setmanalment 10 céntims fins que s'arribava a les 50 pessetes necessàries per tenir una acció. El que es recaptava per aquest concepte constituïa el capital en accions de la cooperativa indispensable per adquirir les mercaderies que s'havien de posar a la venda. A la vegada l'augment de socis cooperadors es traduïa en un augment de les vendes ja que aquests lògicament es convertien en clients fidels de la mateixa.

L'evolució del capital en accions⁵³ és força il·lustratiu:

ANY	CAPITAL EN ACCIONS
Juliol de 1907	930
Segon semestre 1908	3.721,95
Segon semestre 1909	5.969,95
Segon semestre 1910	6.943,35
Segon semestre 1911	7.761,25
Segon semestre 1912	9.183,55
Segon semestre 1913	9793,45

El 1914 *La Nueva Vida* va ampliar els seus serveis amb la creació d'una societat de socors mutus que tengué per nom *Solidaridad*. Aquesta associació mutual va iniciar la seva activitat el setembre de 1914 i amb 95 associats. Els subsidis i prestacions que ofería eren molt concrets i complets. És a dir, en els estatuts es contemplava el pagament de quotes de diferent quantia d'acord amb les possibilitats dels socis. En segon lloc es donava molta importància a l'accident a l'hora de concretar els subsidis i no pas tant la malaltia a partir de la realitat laboral del municipi. El treball a les canteres, a les fàbriques de sabates o al taller artesanal determinava l'existència d'accidents que tenien com a conseqüències majoritàries fractures, cremades, luxacions, lesions a la cara i molt especialment als ulls, etc.

El decenni dels vint, que suposà des del punt de vista obrerista uns anys de decadència i de descens de les xifres de militància, la cooperativa fou un vertader organ dinamitzador de l'associacionisme obrer local. Això es reflexà en el volum de vendes de la cooperativa. Entre 1922 i 1924 va experimentar una conjuntura negativa. Les vendes passaren de 161.907 ptes el 1922 a 130.291,94 ptes el 1924. Aquesta situació de crisi es va superar el 1925 amb un volum de vendes a l'alça.⁵⁴

En els anys vint *La Nueva Vida* seguia essent enormement útil i necessària per a nombroses famílies i, malgrat les circumstàncies fossin adverses, seguien fidels i hi realitzaven la major part de les seves compres. La continuïtat d'aquest model associatiu i l'acceptació cada dia major que va experimentar en aquest municipi, posa de manifest que les cooperatives de consum eren un mitjà digne d'autodefensa, en el qual els sectors populars s'organitzaven per solucionar un dels problemes que més patien: el de l'alimentació diària. Un fenomen semblant va ocórrer a Marratxí. Allà el paper que exercia la cooperativa envers la resta del moviment societari queda palès durant la Dictadura de Primo de Rivera. En aquell municipi les diferents societats obreres varen desaparèixer i sols varen quedar en funcionament la cooperativa i els sabaters de *La Igualdad*.

⁵² ARM. Estadística. Caixa 102.

⁵³ Elaboració pròpia a partir dels balanços econòmics que *La Nueva Vida* va adreçar al Govern Civil i també l'estat de comptes que periòdicament reproduïa *El Obrero Balear*.

⁵⁴ Fomentemos la cooperación", *El Obrero Balear*, núm. 1.410, 1 de maig de 1929, 4.

En el balanç econòmic del 1924 trobem la cooperativa *La Nueva vida* estructurada en tres seccions: mercaderies, teixits i café. En diferència la primera era la més rentable, seguida de la de teixits i de la de café. Sembla ésser que també es disposava d'un galliner propi destinat a la venda d'aus de corral. La varietat de productes, doncs, era important i s'hi podia adquirir gairebé de tot. L'acceptació era tan gran que en aquests moments s'obriren d'altres locals al mateix municipi allà on el nombre de socis ho permetia. D'aquesta manera l'entitat s'acostava encara més als sectors populars. Les xifres del volum de vendes són prou indicatives: El 1924 les vendes ascendien a 140.989,65 pessetes amb un benefici de 5.399,77 pessetes. D'aquestes 366,43 foren destinades al fons de propaganda i 2.300 al de reserva.

Els beneficis envers el consumidor eren innegables. En el balanç de l'any anterior sols la secció de mercaderies havia repartit entre aquests 1.814.194 pessetes.⁵⁵ En aquest decenni part dels beneficis es destinaven també al Fons de Propaganda, al de defunció, al de propaganda i instrucció i al de pensions per a vellesa.

El 1929 la Cooperativa tenia llogats nou persones que s'encarregaven de les seccions de forn, teixits, café i mercaderies. Aquest mateix any es llogà un nou local a la Plaça Major de la Vila per ubicar-hi la secció de café.⁵⁶ Aixó fou possible al volum de vendes realitzat, que el podem desglossar de la següent manera:

Secció de mercaderies:	197.931,83 ptes.
Secció de café:	11.175,85 ptes.
Secció de teixits:	14.788,70 ptes.

Miquel Montserrat Paret⁵⁷ en l'assemblea on s'aprovaren els comptes mensuals d'aquest any (1928) proposà que es donàs un ajut de 25 pessetes a *El Obrero Balear* i a *El Socialista*; que es constituís una secció de pensions de vellesa; l'obertura d'una nova secció de venda de bateries de cuina, i una altra de carnisseria; i una nova escola. Aquesta havia de tenir dues seccions: una per al·lots de 2 a 6 anys i l'altra a partir dels sis. Montserrat argumentava aixó de la següent manera:

*Ésto [l' escola] es lo más difícil de establecer y en cambio es de mayor urgencia. Mientras no dispongamos de centros instructivos y educativos propios nuestro adelanto será lento, muy lento, porque ¿cómo pueden salir buenos cooperativistas, si en la escuela no se les ha hablado nunca de lo que es una cooperativa en la sociedad? cuándo en la escuela enseñarán a nuestros hijos lo que es una cooperativa y lo conveniente que es pertenecer a la misma, será cuando empezará una nueva época para la cooperación, pues bien, contando con defensores de principios básicos, la empujarán, con probabilidades de éxito, hacia la meta soñada.*⁵⁸

En el decenni dels anys trenta l'associacionisme obrer llucmajorer va conèixer un període d'un immens ressò social. Les diferents associacions obreres locals augmentaren els seus membres així com la seva capacitat de mobilització i d'influència social.

En els anys trenta *La Nueva Vida* disposava d'un gran magatzem al carrer de Sant Joan i nou botigues repartides arreu de Lluçmajor. Aixó va permetre eixamplar la base

⁵⁵ Els avenços eren significatius. Recordem que el 1910 els consumidors havien rebut en concepte de bonificacions per les seves vendes 453,96 pessetes.

⁵⁶ *El Obrero Balear*, núm. 1.434, 18 d'octubre de 1929, 3.

⁵⁷ El 1929 Miquel Montserrat i Paret s'incorporà com a gerent de *La Nueva Vida*, iniciant-se una etapa vertaderament florent de la cooperativa que coincidia amb la Segona República.

⁵⁸ *El Obrero Balear*, núm. 1.405, 29 de mar de 1929, 3.

social tant en forma de socis accionistes, bé com a consumidors habituals dels productes ofertats. Tant fou així que es passà de tenir 650 socis accionistes (1928) a tenir-ne 950 (1934). En aquests anys es disposava d'un automòbil i d'una bèstia pel repartiment i amb un gran forn amb una capacitat per a enforar uns 900 pans diaris. En aquest període els principals capdavanters de la cooperativa eren Bartomeu Salvà Pastor, Antoni Cardell Montserrat, Francesc Carbonell Torrents, Jaume Maura Catany i Rafel Clar Amengual.

El 1932 amb motiu dels vint-i-cinc anys d'existència de la Cooperativa es va crear una secció de beneficència i de pensions de vellesa.⁵⁹ L'objectiu era la concessió d'una pensió vitalícia a tots els associats amb vint-i-cinc anys de pertinença a la societat que tenguessin més de 65 anys. Els requisits necessaris per a gaudir d'aquestes pensions eren els següents:

Es indispensable para cobrar ésta pensión haber consumido durante los diez últimos años la suma de mil pesetas.

Con el fin de acumular fondos para reforzar estas pensiones se crea una cuota de 0'50 pesetas anuales que pagarán del exceso de percepción que tengan que cobrar anualmente. (...)

Si falleciera el socio antes de tener derecho al cobro de pensiones y dejara viuda, ésta al tener la edad de 65 años, cobrará la pensión que hubiera correspondido a su esposo caso de vivir. Si la socia fuera la esposa quedaría en igual situación el viudo para el percibo de pensiones.

Si falleciera el asociado cobrando ya la pensión continuaría disfrutándola la viuda o viudo.

Anualmente se fijará la cantidad a repartir entre los pensionistas que haya.⁶⁰

El febrer de 1930 a causa de la creació de la patronal del municipi d'un rigorós reglament d'ordre intern als centres de treball i l'amenaça d'acomiadament en cas de no respectar-se va donar lloc a un ampli moviment vaguístic local. Fou precisament durant el transcurs d'aquesta vaga quan un grup de sindicalistes locals encapçalats per Joan Montserrat i Parets i per Antoni Garcias Pastor es va crear la cooperativa de producció *La Hormiga*. S'ubicà a la Plaça Major i els seus objectius eren la fabricació i comercialització de calçat. Cada soci cooperador havia d'aportar 100 pessetes en concepte d'una acció, que com la resta de cooperatives locals es podien satisfer en forma de terminis. En el reglament es contemplava que al capdavant s'hi situés un gerent amb *la autoridad necesaria, facultades para el mejor desempeño de su cometido, actuar bajo la dirección de la junta directiva, y previa autorización de dicha junta podrá llevar a efecto los actos y contratos corrientes y necesarios para el funcionamiento y producción de los talleres y fábricas con las condiciones que previamente se le fijen.*⁶¹

Aquest es tractava d'un càrrec retribuït, així com el personal assalariat. En aquest sentit *La Hormiga* comptà amb 80 treballadors.

Tal i com es produïa des del principi en el societarisme de resistència llucmajorer, les diferents organitzacions obreristes realitzaven un estricte torn de càrrecs. D'aquesta manera, s'observa que els membres de les juntes directives en concloure el temps màxim de

⁵⁹ *Cooperativa Obrera de Consumo y Ahorro. La Nueva Vida. Beneficencia y Pensiones de Vejez*, Lluçmajor, 1932.

⁶⁰ *Cooperativa Obrera de Consumo y Ahorro. La Nueva Vida. Beneficencia y Pensiones de Vejez*, Lluçmajor, 1932.

⁶¹ *Reglamento de la Cooperativa Obrera de Producción de Calzado 'La Hormiga'*, Lluçmajor, 28 d'abril de 1930. ARM: Expedients d'Associacions del Govern Civil, caixa 1.743, expedient 6.289.

permanència com a capdavanters d'una societat passaven a una altra i d'aquesta manera seguien vinculats als òrgans de direcció de l'associacionisme obrerista local.

5.- Conclusions

L'Associacionisme en general i les cooperatives de consum en particular varen apareixer i es divulgaren per cobrir un ampli ventall de necessitats a les que les institucions públiques no donaven una resposta adequada. Per raons organitzatives, de gestió i d'administració les cooperatives no foren a Mallorca tan nombroses com d'altres organitzacions obreristes com les societats obreres de resistència o les entitats mutualistes. Resulta evident suposar que els esforços per constituir una entitat d'aquestes característiques eren fora majors que no pas qualsevol altra associació obrera. Tot i això, trobam en alguns municipis mallorquins experiències cooperativistes ben brillants. En general el cooperativisme va arrelar allà on les altres modalitats associatives obreristes estaven força desenvolupades, i molt especialment les societats obreres de resistència. Aquest fet queda especialment palès en municipis com Lluçmajor Marratxí i la barriada obrera de Santa Catalina. S'observa també d'entre els seus impulsors i capdavanters inicials homes molt formats ideològicament i societàriament.

BIBLIOGRAFIA

- C. BEHAGG: "Custom, class and change: the trade societies of Birmingham", *Social History*, vol. IV, núm. 3, 1979
- José Mª CIURANA FERNÁNDEZ: *Curso de cooperación*, Bosch Casa Editorial, Barcelona, 1976.
- Pere GABRIEL SIRVENT: "Entorn del moviment obrer a Mallorca - segle XIX (1)", *Randa*, 1, Barcelona, 1975, 89-129
- Pere GABRIEL SIRVENT: *Lluçmajor i les Associacions Populars i Obreres 1866-1916*, Ajuntament de Lluçmajor, 1992.
- Pere de Alcàntara PEÑA: *Memoria para la comisión para el estudio de las condiciones que interesan a las mejoras o bienestar de las clases obreras de la provincia de Baleares*, Palma de Mallorca 1887.
- Albert PÉREZ BARÓ, ALBERT: *Historia de la Cooperación Catalana*, Editorial Nova Terra, Barcelona, 1974.
- Plàcid PÉREZ PASTOR: *La cooperativa agrícola 'Sant Bartomeu' i l'oli verge de la Serra de Tramuntana*, Cooperativa Agrícola Sant Bartomeu, Sóller, 1995.
- Joan RAVENTÓS CARNER: *El Movimiento Cooperativo en España*, Ed. Ariel, Barcelona, 1960.
- W. H. SERWELL, jr: "Social change and the rise of working-class politics in nineteenth-century Marseille", *Past and Present*, 65, 1974.
- Josep TERMES, Josep: *Anarquismo y Sindicalismo en España. La Primera Internacional (1864-1881)*, Ediciones Ariel, Barcelona, 1971.
- F. TERRÓN MUÑOZ: *Las Cajas Rurales españolas*, Granada, 1987.

RESUMEN

La aparición de la clase obrera en Mallorca, a consecuencia de su industrialización, tuvo como resultado fundamental la aparición de movimientos en defensa de sus propios intereses, por ello sindicatos, compañías de seguros y cooperativas fueron las asociaciones más importantes creadas entre 1868 y 1936. Prácticamente hubo alguna de éstas en cada uno de los municipios de la isla, si bien en ciudades o suburbios, de mayor densidad de población, pudieron existir más de una de las citadas sociedades, que, a consecuencia de la Gerra Civil española, vieron interrumpida abruptamente su actividad a partir de julio de 1936. En este trabajo se analizan las características de este fenómeno: tipos de sociedades: populares, trabajadoras, religiosas, independientes, definiendo también sus miembros y las directrices que desarrollaron

ABSTRACT

The building of factories in the island of Majorca had, as its most important consequence, the appearance of working-class movements defending their own interests. Trade unions, insurance companies and cooperatives were the most important associations created between 1868 and 1936. There was one of these societies in practically each municipality. However in villages or neighbourhoods which were more densely populated or which were more industrialized, these things existed more than one of the aforementioned societies. Such associative movement was sharply interrupted by the arrival of the Spanish Civil War in July 1936. In the following this phenomenon is analyzed kinds of societies: popular, workers, religious and wild, are defined through their members and the rules by which they were run.